

گمرک ایران و حقوق مالکیت فکری

سید محمود بهشتیان*

تاریخ دریافت ۹۰/۲/۱۰ | تاریخ پذیرش ۹۰/۴/۲۱

حمایت از صاحبان ابداعات و خلاقیت‌های فکری که از آن به حقوق مالکیت فکری یاد می‌شود به‌عنوان یک ضرورت در زمینه‌های فناوری و هنری از ۱۴۰ سال قبل شروع و با پیشرفت صنعت و توسعه تجارت به انواع و اشکال آن و خطرهایی که نقض این حقوق ایجاد می‌کند افزوده شد، به‌طوری که هم‌اکنون علاوه بر قوانین داخلی کشورها، یک سازمان بین‌المللی به نام سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)^۱ (زیرمجموعه سازمان ملل متحد) با ۲۴ کنوانسیون بین‌المللی تحت پوشش و یک موافقت‌نامه مهم بین‌المللی در چارچوب سازمان جهانی تجارت به نام موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری برای تبیین موارد و اشکال و نیز مبارزه با نقض یا ناقضین این حقوق ایجاد شده است.

این مقاله به‌صورت یک مطالعه توصیفی^۲ تهیه و با مراجعه به سایت‌های نشریه سازمان جهانی گمرک، سازمان جهانی مالکیت فکری، سازمان جهانی تجارت، پلیس بین‌المللی، قانون امور گمرکی (مصوب ۱۳۵۰) و تجربیات شخصی در طول دوره خدمت در گمرک مطالب استخراج و با هدف نشان دادن گستردگی بالای موضوع، دارا بودن جوانب مختلف و تبیین آن و ذکر رئوس مطالب برای آموزش و مطالعات تکمیلی، جمع‌بندی و پیشنهادهایی برای افزودن موادی به قانون امور گمرکی ارائه شده است.

این مطالعه نشان می‌دهد گرچه کشور ما برای حمایت از حقوق مالکیت فکری قانون ثبت مارک تجاری و اختراعات را در سال ۱۳۱۰ و همچنین قانون حمایت از مؤلفین، مصنفین و حقوق هنرمندان را در سال ۱۳۴۹ به تصویب رسانید و علاوه بر آن در آذر ماه ۱۳۳۸ به کنوانسیون پاریس و در فروردین ماه ۱۳۸۱ به کنوانسیون سازمان جهانی مالکیت فکری ملحق شد، ولی عملاً بهای

* کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه تهران؛

1. World Intellectual Property Organization (WIPO)
2. Narrative Review

لازم برای مبارزه با این پدیده خطرناک به ویژه در قانون امور گمرکی با توجه به اینکه نقض این حقوق به هنگام تردد کالا در مرزها و در گمرکات قابل تشخیص و اقدام لازم است، داده نشده و بنابراین بدون ورود به ماهیت کنوانسیون‌های مربوطه پیشنهادهایی از نظر شکلی برای افزودن موادی به قانون امور گمرکی (با اقتباس از مدل قانونی نشریه سازمان جهانی گمرک) داده شد.

کلیدواژه‌ها: نشریه سازمان جهانی گمرک؛^۱ سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)؛ سازمان جهانی تجارت؛^۲ موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری؛^۳ مالکیت فکری؛ کنوانسیون

1. World Customs Organization (WCO)
2. World Trade Organization (WTO)
3. Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

مقدمه

در حال حاضر هر شیئی که قابل خرید و فروش باشد در معرض تولید تقلبی به منظور سودجویی و اغفال مشتری قرار می‌گیرد. اصطلاحاتی از قبیل جعلی، کپی، تکثیر، تقلیدی، تقلبی و ... حاکی از اشکال مختلف اغفال و تزویر است. برخلاف باور عمومی فقط کالاهای لوکس نیستند که طعمه این اقدام تقلبی قرار می‌گیرند، بلکه کالاهایی از قبیل لوازم بهداشتی و آرایشی، شیرینی‌جات، آب معدنی، لنز چشمی و مهم‌تر از آن کالاهایی که مستقیماً با سلامتی انسان‌ها در ارتباط‌اند، از قبیل داروهای معالجه سرطان، فشار خون، دریچه مصنوعی قلب، شیرخشک، لوازم اتومبیل، لوازم برقی و ... نیز از این کار متقلبانه مصون نیستند. علاوه بر آن تکثیر غیرمجاز آثار هنری، متون ادبی و الگوبرداری از اختراعات تا حد زیادی انجام می‌شود و زیان‌های هنگفتی متوجه صاحبان آنها می‌کند.

طبق آمار ارائه شده محصولات تقلبی‌ای که در مرزهای اتحادیه اروپا، توسط گمرک ضبط شده از ۱۰ میلیون مورد در سال ۱۹۹۸ به ۲۵۳ میلیون مورد در سال ۲۰۰۹ افزایش یافته که حدود ۸۰ درصد آنها از چین بوده است. طبق گزارش سازمان همکاری اقتصادی و توسعه سال ۲۰۰۷، فقط تجارت جهانی محصولات تقلبی و جعلی در سال ۲۰۰۵ حدود دو بیست میلیارد دلار بوده است (WIPO, 2007).

ژاک شیراک، رئیس‌جمهور اسبق فرانسه، برای مبارزه با تولید داروهای تقلبی و به‌ویژه برای جلوگیری از صدور آنها به آفریقا، بنیادی به نام خود تأسیس و در سال ۲۰۰۹ با همکاری رؤسای جمهور بنین و بورکینافاسو بیانیه‌ای به نام کونتونو^۱ صادر کردند. در این بیانیه از کشورهای جهان خواسته شده که آگاهی و اقدام سیاسی و عملی بیشتری در این خصوص معمول دارند. وی در اجلاس ژوئن ۲۰۱۰ رؤسای گمرکات جهان، در مقر سازمان جهانی گمرک در بروکسل حاضر و طی سخنرانی عنوان کرد که «دارو همانند سایر کالاها نیست. هر کس و در هر مقامی نباید اجازه دهد که سلامتی افراد قربانی اقتصاد مجرمانه شود،

و به‌ویژه از گمرکات خواست که همچنان در خط مقدم مبارزه با این پدیده اقدام کنند». اخیراً فروش کالاهای تقلبی از طریق اینترنت و پست افزایش چشمگیری داشته و به‌نظر می‌رسد سودجویان این روش را آسان‌تر از فروش در احجام بزرگ‌تر به واسطه‌ها که راحت‌تر قابل کنترل است، می‌دانند. تعداد موارد ضبط کالاهای ارسالی از طریق پست، ۳۴ درصد کل کشفیات را شامل می‌شود. به‌طور کلی سیگار (۱۷ درصد)، سایر محصولات دخانی (۱۹ درصد)، برچسب‌های تقلبی (۱۶ درصد)، مواد غذایی و نوشابه (۱۸ درصد) از جمله اقلام عمده تقلبی ضبط‌شده توسط گمرکات اتحادیه اروپا بوده است. طبق اعلام نشریه سازمان جهانی گمرک، اغلب اسباب‌بازی‌های تقلبی از مصر و یا از طریق ترانزیت از امارات متحده عربی و ۷۴ درصد محصولات دارویی، غذاها و نوشابه‌های الکلی تقلبی به‌صورت غیرقانونی از ترکیه وارد اتحادیه اروپا شده‌اند (WCO News, No. 63). بنابر گزارش همین نشریه، در جریان جام جهانی فوتبال ۲۰۱۰ آفریقای جنوبی، عملیاتی موسوم به والا (VALA) توسط گمرک این کشور انجام شد که در مدت پنج روز ۲۴ کانتینر متوقف و یک‌صد هزار قلم کالای دارای مارک‌های معروف جعلی، مرتبط با فوتبال از قبیل کیف دستی، کفش، کلاه، پیراهن ورزشی، جلد موبایل و ... به ارزش حدود هشت میلیون دلار کشف شد. شاید در ایران آمار دقیقی درباره این موضوع وجود نداشته باشد (مانند قاچاق کالا که علی‌رغم وجود سازمان‌های متعدد برای مبارزه با آن، هنوز آمار دقیقی از میزان واردات آن وجود نداشته و تا ۱۵ میلیارد دلار برآورد می‌شود، که کالاهای تقلبی وارداتی نیز از موارد آن است) ولی آثار آن مشهود است و کالاهایی از قبیل پوشاک، کیف، کفش، مواد بهداشتی، آرایشی، لوازم برقی، لوازم اتومبیل، دارو و ... با مارک‌های معروف جعلی اعم از تولید داخل یا خارجی به وفور در بازار یافت می‌شود. ظاهراً خرید این کالاهای ارزان در مواردی از دید خریداران مشتاق مارک‌های معروف زیان‌آور نیست، اما از آنجا که تشخیص کالای اصیل^۱ از کالای تقلبی^۲، حتی توسط

1. Genuine

2. Fake

کارشناسان خبره دشوار است، مسلماً کسانی که دنبال خرید کالاها یا اصیل هستند مغبون خواهند شد و از طرفی موجب بی‌کاری و تعطیلی کارخانه‌ها و رکود و زیان فعالیت‌های هنری می‌شود و درباره لوازم برقی، قطعات اتومبیل، مواد غذایی و دارو، خطرهای زیان‌های مالی و جانی فوق‌العاده‌ای خواهند داشت.

بنابراین موارد فوق که به نقض مالکیت فکری (معنوی) معروف است و روزی به‌عنوان یک موضوع فنی برای متخصصان حقوقی مطرح بود، امروزه دغدغه اصلی دولت‌ها، صنایع، مشاغل، مصرف‌کنندگان، دانشمندان و صاحبان خلاقیت‌های شخصی شده و نیز به یک مسئله جهانی به‌ویژه در مذاکرات سازمان جهانی تجارت به‌عنوان یک منبع مالی مهم برای تروریسم تبدیل شده است. در دنیایی که رشد اقتصادی ملت‌ها به‌طور فزاینده‌ای ناشی از توان خلاقیت، نوآوری، معلومات و افکار افراد است، نظام حمایت از مالکیت فکری، باعث ایجاد انگیزه برای خلاقیت‌ها (به لحاظ برخورداری از مزایای آن) می‌شود و کلیدی برای باز کردن قفل توانایی‌های ذهنی بشری و از قوه به فعل درآوردن آنها می‌باشد. این مقاله عمدتاً با هدف روشن کردن مفاهیم مالکیت فکری (معنوی) و انواع آن، کنوانسیون‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط، تبیین وضعیت ایران در ارتباط با کنوانسیون‌ها و ارتباط آن با گمرک تدوین شده و در نهایت پیشنهادهایی برای اصلاح قوانین و مقررات مرتبط با امور گمرکی ارائه می‌کند.

۱ مفهوم و انواع مالکیت فکری

۱-۱ تعریف مالکیت فکری

معمولاً تصور از مالکیت، تصرف اشیای مادی، قابل لمس و به‌ویژه اموال غیرمنقول^۱ است. از حدود ۱۴۰ سال قبل تصور جدیدی از مالکیت ایجاد شد و آن خلاقیت‌های ذهنی است، که می‌تواند به‌صورت کارهای هنری، اختراعات، نوآوری‌ها، علامات تجاری و شهرت

ظاهر شود. وجوهی که برای خرید یک کالا می‌پردازیم همیشه برای مواد اولیه، کاغذ یا پلاستیک بسته‌بندی و به کار رفته در آن نیست، بلکه بخشی از مبلغ پرداختی برای طراحی، حق اختراع، مارک و علائم مورد استفاده در آن است.

به طور قطع مانند اشیای مادی، صاحبان چنین خلاقیت‌هایی نیز باید مالک محصولات ذهنی خود باشند و افراد دیگر، حداقل تا مدتی اجازه استفاده از آن را نداشته و یا با اجازه مالک و صاحب این خلاقیت‌ها از آن استفاده کنند. این نوع مالکیت «مالکیت فکری یا معنوی» و حق انحصاری استفاده از آن «حق مالکیت فکری یا معنوی»^۱ نامیده می‌شود. بنابراین: «حقوق مالکیت فکری، حقوقی است که به تولیدکنندگان فکری (مخترعین، هنرمندان، صاحبان علائم تجاری و ...) امکان می‌دهد، تا از کار یا سرمایه‌گذاری خود در این خلاقیت‌ها سود برده و از آنها در مقابل اقداماتی که مورد رضایتشان نیست (نقض و استفاده غیرمجاز) حمایت می‌کند». با این حقوق، مخترعان و نوآندیشان فرصت می‌یابند که از استفاده‌های غیرمجاز جلوگیری و یا استفاده از آن را در مقابل پرداخت وجه قرار دهند.

بند «۸» ماده (۲)، کنوانسیون سازمان جهانی مالکیت فکری، آن را چنین تعریف می‌کند: «مالکیت فکری شامل حقوقی است که به کارهای ادبی، هنری و علمی؛ اجراهای هنرمندانه، رادیویی و گرامافون؛ اختراعات در تمام زمینه‌های کوشش بشری؛ اکتشافات علمی، طرح‌های صنعتی، علامات و نشان‌های مخصوص تجاری؛ علامات و نشان‌های خدماتی؛ تعلق گرفته و آنها را در مقابل رقابت ناسالم و غیرمنصفانه و تمامی حقوقی که از فعالیت‌های فکری در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی یا هنری ناشی می‌شود، حمایت می‌کند».

۱-۲ انواع مالکیت فکری

در تعریف کلی، مالکیت فکری به دو دسته تقسیم می‌شود: مالکیت صنعتی،^۲ و مالکیت ادبی و هنری.^۳

1. Intellectual Property Right (IPR)
2. Industrial Property
3. Literary and Art Works Property

مالکیت صنعتی خود به دو نوع تقسیم می‌شود، الف) اختراع و نوآوری^۱ و ب) علامت تجاری^۲. بنابراین انواع مالکیت فکری و اصطلاحات حقوقی که از آن حمایت می‌کند به شرح زیر خواهد بود:

● **مالکیت اختراع و نوآوری:** حق اختراع^۳ از آن اختراع و نوآوری حمایت می‌کند. حق اختراع عبارت از حق انحصاری است که به یک اختراع (تولید کالا یا به‌طور کلی راه تازه انجام یک کار) یا یک راه‌حل فنی اعطا می‌شود و بدین معناست که اختراع مورد نظر نمی‌تواند بدون رضایت صاحب حق استفاده، توزیع یا فروخته شود. این حق برای مدت مشخصی است و البته با تقاضای صاحب حق می‌تواند برای مدتی دیگر تمدید شود. حق اختراع درحقیقت تمام جنبه‌های تکنیکی و فنی زندگی بشری از جمله وسایل برقی (به‌خصوص وسایلی که حق اختراع آن توسط ادیسون اخذ شد) و ... را شامل می‌شود.

● **مالکیت علائم تجاری:** ثبت علائم تجاری^۴ از نام و نشان سازنده یا تاجر حمایت می‌کند. علامت تجاری، علامت و مشخصه‌ای است که بین یک کالا و کالاهای یکسان یا مشابه مرتبط به تولیدکنندگان دیگر فرق می‌گذارد. بنابراین از یک طرف از تولیدکننده در مقابل سوءاستفاده از علامت مزبور حمایت می‌کند و از طرف دیگر به مصرف‌کننده این امکان را می‌دهد که به دلیل کیفیت یا مرغوبیت کالای دارای علامت و مارک آن را خریداری کند.

● **مالکیت ادبی و هنری:** حق تکثیر^۵ از آن حمایت می‌کند. حق تکثیر، حقی انحصاری است که به تولیدکنندگان و خلاقان آثار نقاشی، رسامی، موسیقی، اجراهای هنری، رادیویی، تلویزیونی، هنرپیشگی و ... اعطا و از آنها در مقابل استفاده‌های غیرمجاز حمایت می‌کند.

درخصوص علائم جغرافیایی، مالکیتی وجود دارد که جزء مالکیت‌های صنعتی است

1. Invention or Innovation
2. Trademark or Sign
3. Patent
4. Trademarks
5. Copyright

(مثل پسته، فرش، خاویار ایران، گلاب قمصر و ...). مشخصه‌های جغرافیایی^۱ از اعتبار و شهرت مرتبط با محل تولید کالا حمایت می‌کند.

اصطلاحات و لغاتی که در زبان انگلیسی برای نقض این حقوق به کار می‌رود عبارت‌اند از:

- جعل و تقلب:^۲ که برای نقض مالکیت‌های صنعتی (حق اختراعات، اکتشافات، علائم تجاری و یا مشخصه‌های جغرافیایی) به کار می‌رود.

- سرقت ادبی یا تکثیر غیرمجاز:^۳ برای نقض مالکیت‌های ادبی و هنری به کار می‌رود.

۲ کنوانسیون‌ها و سازمان‌های مربوطه

قبل از پرداختن به کنوانسیون‌های مربوطه ابتدا درباره کنوانسیون مطالبی ارائه می‌شود. معمولاً در داخل یک کشور قوای سه‌گانه (مقننه، مجریه و قضائیه) روابط و مسائل بین افراد و سایر امور را تنظیم می‌کنند. درخصوص روابط و مسائل بین‌المللی و فرامرزی این وظیفه برعهده کنوانسیون‌ها (بعضاً با نام‌های دیگر مانند قرارداد، معاهده، منشور و ...) است. زیرا در کنوانسیون‌ها تمهیداتی وجود دارد، که پذیرش آن توسط یک کشور، مستلزم تصویب مراجع قانونی آن کشور (مثل مجلس) است. بنابراین مفاد کنوانسیون با تصویب مجلس، جنبه قانونی و اجرایی پیدا می‌کند. اصل (۷۷) قانون اساسی ایران نیز پذیرش قراردادهای بین‌المللی، مقابله‌نامه‌های بین‌المللی و ... را مستلزم تصویب مجلس می‌داند. در این مقاله از میان سازمان‌های بین‌المللی مربوطه در امر مبارزه با نقض مالکیت فکری فقط به دو سازمان جهانی مالکیت فکری و موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری اشاره می‌شود.

۲-۱ سازمان جهانی مالکیت فکری

در سال ۱۸۷۳، یک نمایشگاه بین‌المللی برای اختراعات جدید در وین (اتریش) برپا شد،

1. Geographical Indications
2. Counterfeit
3. Piracy

ولی از خارج کسی در آن شرکت نکرد، چون بیم آن را داشتند که اختراعات و ابتکارات آنها مورد بهره‌برداری غیرمجاز دیگران قرار گیرد. برای رفع این معضل در سال ۱۸۸۳، اولین معاهده بین‌المللی برای حمایت از نوآوری‌ها و اختراعات (مالکیت صنعتی) ایجاد شد که مردم یک کشور را در مقابل سایر کشورها، درخصوص خلاقیت‌های ذهنی حفاظت می‌کند. در سال ۱۸۸۶ کنوانسیون بین‌المللی دیگری برای حمایت از آثار ادبی، هنری و حق کپی به تصویب رسید. اولین کنوانسیون که در شهر پاریس منعقد شده بود به «کنوانسیون پاریس» و دومی به «کنوانسیون برن» معروف شد.

هرکدام از دو کنوانسیون برای مسائل اداری دارای دفاتر کوچکی بودند. اما در سال ۱۸۹۳ دو دفتر ادغام و دفتر بین‌المللی متحد برای حمایت از مالکیت فکری به وجود آمد، که در واقع سلف سازمان جهانی مالکیت فکری است. چون کنوانسیون‌های متعددی درباره مالکیت فکری تشکیل شده بود می‌بایست یک سازمان بین‌المللی همه آنها را پوشش دهد، از این رو پیشنهاد تأسیس کنوانسیون سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) در سال ۱۹۶۷ در استکهلم (سوئد) به تصویب رسید و با انتقال مقر آن به ژنو، از آن پس دفتر بین‌المللی متحد برای حمایت از مالکیت فکری با نام وایپو به فعالیت خود ادامه و در سال ۱۹۷۴ به صورت یکی از آرژانس‌های تخصصی ملل متحد درآمد. در حال حاضر این سازمان ۱۸۴ عضو دارد. وظیفه وایپو توسعه اقدامات و تسهیل حمایت از مالکیت فکری در جهان، هماهنگ کردن قوانین کشورها در این زمینه، تشویق و ترغیب کشورها برای پیوستن به کنوانسیون‌های مالکیت فکری و کمک و راهنمایی آنها به منظور وضع قوانین در این باره می‌باشد.

نکته قابل توجه این است که، کنوانسیون وایپو دارای ۲۱ ماده است، اما خود دارای مقرراتی برای حمایت از مالکیت فکری نیست، بر این اساس سازمانی را ایجاد کرد که وظیفه آن هماهنگ کردن و ارتقای اقدامات طراحی شده (از جمله کنوانسیون پاریس برای مالکیت صنعتی (۱۸۸۳) و کنوانسیون برن برای حمایت از کارهای هنری - ادبی (۱۸۸۶)) برای تسهیل و حمایت مؤثر از مالکیت فکری در تمام دنیا، هماهنگ کردن قوانین ملی و

بین‌المللی در این زمینه‌ها و ثبت و انتشار داده‌ها می‌باشد. همچنین کنوانسیون مزبور دربردارنده نحوه تشکیل جلسات، پیوستن به و فسخ آن، رأی‌گیری و نحوه به اجرا درآوردن تصمیمات متخذه است. همان‌طور که گفته شد در طول زمان، معاهدات و کنوانسیون‌های متعددی درخصوص مالکیت فکری ایجاد شده که پس از تشکیل وایپو تقریباً همه آنها توسط این سازمان اداره می‌شوند فهرست معاهدات بین‌المللی که توسط وایپو اداره می‌شود عبارت‌اند از:

۱-۱-۲ معاهدات درباره مالکیت صنعتی

- کنوانسیون پاریس برای حفاظت از مالکیت صنعتی (۱۸۸۳)،
- موافقت‌نامه مادرید درخصوص ثبت بین‌المللی علائم (۱۸۹۱)،
- پروتکل مربوط به موافقت‌نامه مادرید درخصوص ثبت بین‌المللی علائم (۱۸۹۱)،
- موافقت‌نامه مادرید برای از بین بردن علائم و مشخصات گول‌زننده درخصوص مبدأ کالا (۱۸۹۱)،
- موافقت‌نامه «لاسه» درخصوص ذخیره طرح‌های صنعتی،
- موافقت‌نامه «نیس» درباره طبقه‌بندی بین‌المللی کالاها و خدمات به منظور ثبت علائم (۱۹۵۷)،
- موافقت‌نامه لیسبون برای حمایت از نام‌گذاری مبادی ساخت و ثبت بین‌المللی آنها (۱۹۵۸)،
- معاهده همکاری حق ثبت اختراعات (۱۹۷۰)،
- موافقت‌نامه «استراسبورگ» درباره طبقه‌بندی حق ثبت بین‌المللی،
- موافقت‌نامه «وین» برای ایجاد طبقه‌بندی بین‌المللی عناصر شکلی و علائم (۱۹۷۳)،
- معاهده «بوداپست» درباره شناسایی بین‌المللی ذخیره میکروارگانسیم‌ها به منظور تعیین رویه حق ثبت (۱۹۷۷)،
- معاهده نایروبی برای حفظ «علامت و مارک مخصوص المپیک» (۱۹۸۱)،
- معاهده قانون مارک تجاری (۱۹۷۴)،

- معاهده قانون حق ثبت اختراعات (۲۰۰۰)،

- معاهده سنگاپور در خصوص قانون مارک تجاری (۲۰۰۶) (هنوز اجرایی نشده است).

۲-۱-۲ معاهدات درباره کارهای ادبی، هنری و حق کپی

- کنوانسیون «برن» برای حمایت از کارهای ادبی، هنری و حق کپی (۱۸۸۶)،

- معاهده «رم» برای حمایت از مجریان و تولیدکنندگان رادیویی و گویندگی (۱۹۶۱)،

- کنوانسیون «ژنو» برای حفظ تولیدکنندگان علائم صدا (گرامافون) در مقابل تکثیر غیرمجاز آنها (۱۹۷۱)،

- کنوانسیون «بروکسل» مربوط به توزیع علائم حامل برنامه‌های انتقالی به وسیله ماهواره (۱۹۷۴)،

- معاهده حق تکثیر «وایپو» (۱۹۹۶)،

- معاهده اجراهای رادیویی، تلویزیونی و گویندگی،

- معاهده در خصوص ثبت بین‌المللی کارهای تصویری - صدایی (معاهده ثبت فیلم) (۱۹۸۹).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، وایپو سازمانی پوشش‌دهنده و هماهنگ‌کننده است، که علاوه بر عضویت در آن باید عضو یکی از معاهدات زیرمجموعه به‌ویژه «پاریس» یا «برن» درباره جنبه‌های مختلف مالکیت فکری بود.

۲-۲ موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری

از آغاز اجرایی شدن موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) ^۱، در سال ۱۹۴۸، تا شروع مذاکرات دور اروگوئه (۱۹۹۴-۱۹۸۴)، موضوع مورد بحث در مذاکرات چندجانبه در چارچوب گات فقط در خصوص کالاها بود.

۳۸ ماده موافقت‌نامه گات با وضع مقرراتی در خصوص کاهش موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای و دیگر قواعد تسهیل تجارت، مشوق تجارت آزاد کالا در سطح بین‌المللی

به منظور رونق اقتصادی کشورها بود. ولی در آخرین دور مذاکرات «موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت» یعنی دور اروگوئه و سند نهایی آن که در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴ در «فاس مراکش» به امضا رسید، این تصمیمات گرفته شد: اولاً، برای تجارت بین‌المللی سازمانی ایجاد شود. از این رو سازمان جهانی تجارت ایجاد شد (چون گات فقط موافقت‌نامه بود نه سازمان)، ثانیاً، تجارت خدمات (گات فقط مربوط به تجارت کالا بود) نیز وارد مذاکرات شود، بنابراین موافقت‌نامه گات (موافقت‌نامه عمومی در مورد تجارت خدمات) (از قبیل نقل و انتقال سرمایه، بانک، بیمه و ...) ایجاد شد و ثالثاً، قواعد مالکیت فکری وارد نظام تجارت چندجانبه گردید. بدیهی است از سه رکن سازمان جهانی تجارت یعنی؛ تجارت کالا، تجارت خدمات و جنبه‌های تجاری مالکیت فکری، فقط موضوع آخری مورد بحث این مقاله است و همین مسئله اهمیت آن را در سطح جهانی می‌رساند.

همان‌طور که می‌دانیم، جمهوری اسلامی ایران عضو سازمان جهانی تجارت و زیرمجموعه آن (موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری) نیست. بنابراین در اینجا به این سؤال پاسخ داده می‌شود، که آیا در سطح بین‌المللی علاوه بر وایپو و معاهدات زیرمجموعه آن نیازی به موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری وجود دارد یا خیر؟

موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری و زیرمجموعه آن یعنی سازمان جهانی تجارت دارای ۷۳ ماده است. در واقع چون سازمان جهانی تجارت مشوق و مدافع آزادی تجارت است، بیم آن را دارد که وایپو و معاهدات زیرمجموعه آن به نحوی به عنوان مانعی بر راه تجارت قانونی درآید. در مقدمه موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری می‌خوانیم با آرزوی کاهش موانع و انحراف در تجارت بین‌الملل و با ملحوظ نمودن نیاز به ارتقای مؤثر و به اجرا درآوردن حقوق مالکیت فکری و با لحاظ اینکه مقررات مالکیت فکری به عنوان مانعی بر سر راه تجارت درنخواهند آمد و در پاراگراف آخر مقدمه می‌افزاید: با آرزوی همکاری نزدیک بین سازمان جهانی تجارت و وایپو. بنابراین ملاحظه می‌شود که سازمان جهانی تجارت به طور کامل سازمان جهانی مالکیت فکری و معاهدات زیرمجموعه آن که در واقع برقراری

یک نوع حقوق خصوصی است و از منافع و حقوق مخترعان و مبتکران فکری حفاظت می‌کند را به رسمیت می‌شناسد و بیشتر از جنبه‌های اجرایی این حقوق به‌ویژه هنگام تردد کالا در مرزها (نحوه اقدامات گمرک و دیگر سازمان‌های کنترلی مربوطه در خصوص حقوق مالکیت فکری) نگرانی دارد و مقرراتی را وضع می‌کند. فصل سوم موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری که شامل مواد ۵۱ تا ۶۰ است، به نحوه اقدام در خصوص حمایت از مالکیت فکری به هنگام تردد کالا از مرز می‌پردازد. به‌طور خلاصه می‌توان گفت که واپو و ۲۴ قرارداد و معاهده زیرمجموعه‌اش به تدوین اصول و انواع حقوق مالکیت فکری اهتمام دارد، درحالی‌که موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری ضمن قبول مفاد و به رسمیت شناختن واپو و زیرمجموعه آن عمدتاً به جنبه‌های اجرایی آنها ضمن حمایت از مالکیت فکری در سطح تجارت بین‌الملل و با دیدی کلی بر سازمان جهانی تجارت یعنی تسهیل تجارت جهانی و چگونگی رفع اختلافات کشورها در این خصوص می‌پردازد.

۳ تاریخچه عضویت ایران در کنوانسیون‌ها

۳-۱ ارتباط ایران با کنوانسیون‌ها

جمهوری اسلامی ایران، عضو سازمان جهانی تجارت و زیرمجموعه آن یعنی موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری نیست و الزامی به اجرای مقررات آن ندارد، اما چنانچه برخی از مقررات آن را مفید بداند، مانعی برای قانونی کردن آن (مثلاً گنجاندن در مقررات گمرکی) وجود ندارد.

وضعیت ایران در خصوص واپو و معاهدات زیرمجموعه آن به شرح ذیل است:

- در سال ۱۳۸۰ مجلس شورای اسلامی کنوانسیون واپو را تصویب و اسناد تصویب آن را به سازمان مزبور ارسال کرد و عملاً از فروردین ماه ۱۳۸۱ (۱۴ مارس ۲۰۰۲) به عضویت آن سازمان درآمد.

- از آذر ماه ۱۳۳۸ (۱۶ دسامبر ۱۹۵۹) به عضویت کنوانسیون پاریس درآمده است.

- علاوه بر دو مورد فوق، موافقت‌نامه‌های مادرید (درخصوص ثبت بین‌المللی مارک و علائم) و پروتکل آن (درباره علائم جعلی مبدأ و محل ساخت کالا)، موافقت‌نامه لیسبون (نام‌گذاری مبدأ)، معاهده همکاری حق ثبت اختراع (اجرایی نشده)، کنوانسیون‌های فنوگرام‌ها (هنوز اجرایی نشده) و موافقت‌نامه لوکارنو (اجرایی نشده) را پذیرفته است.

البته جمهوری اسلامی ایران علاوه بر عضویت در برخی از کنوانسیون‌های بین‌المللی، قوانین داخلی درخصوص حقوق مالکیت فکری از جمله قانون ثبت مارک تجاری و اختراعات (مصوب تیر ماه ۱۳۱۰) و قانون حمایت از مؤلفین، مصنفین و حقوق هنرمندان (مصوب دی ماه ۱۳۴۹) را نیز دارد.

۱-۳ سازمان‌های ثبت حقوق مالکیت فکری در ایران

سازمان مسئول برای ثبت و مبارزه با نقض مالکیت‌های صنعتی، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور (اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی) می‌باشد که زیرمجموعه قوه قضائیه است و درخصوص حق تکثیر و حقوق مربوطه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مسئول می‌باشد.

نکته مهم اینکه، هر کشوری برای ثبت حقوق مالکیت فکری باید به مراجع قانونی خود مراجعه کند، یعنی یک مرکز بین‌المللی برای ثبت مالکیت فکری در سطح جهان وجود ندارد و چنانچه تمایل به ثبت جهانی باشد منوط به این است که آن کشور عضویت کدام یک از معاهدات و موافقت‌نامه‌های زیرمجموعه وایپو را پذیرفته است.

۲-۳ گمرک و حقوق مالکیت فکری

تشریفات ترخیص کالا و مسائل مرتبط، براساس قانون امور گمرکی (مصوب ۱۳۵۰) و آیین‌نامه اجرایی آن (مصوب ۱۳۵۱) انجام می‌شود. ماده (۴۰) قانون امور گمرکی در ارتباط با کالاهای ممنوع‌الورود است. بند «۱۲» ماده (۴۰) فقط «کالاهایی که در روی آن یا لفاف آن علائم یا مشخصات دیگری را که موجبات اغفال مصرف‌کننده درخصوص

سازنده یا محل ساخت یا خواص و مشخصات آن فراهم کند» را ممنوع‌الورود می‌داند. گرچه این ماده تا حدودی مبارزه با نقض مالکیت فکری در خصوص کالاهایی که از مرز تردد می‌کنند را فراهم می‌آورد ولی شباهت اندکی به قوانین واپو و موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری دارد، زیرا:

- فقط در خصوص کالا است در صورتی که واپو در خصوص کارهای ادبی و هنری نیز می‌باشد.

- فقط از دید مصرف‌کننده است، در حالی که واپو و موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری از دید صاحب حق می‌باشد.

- این ماده کالا را ممنوع‌الورود می‌کند، یعنی می‌تواند مرجوع شود، در صورتی که قوانین بین‌المللی گاهی به انهدام کالا و جریمه ناقضان می‌انجامد.

- گمرک هم قضاوت می‌کند و هم مجری است، در حالی که طبق مقررات بین‌المللی حق ارجاع به دادگاه‌های قضایی وجود دارد.

- طبق قوانین بین‌المللی (یا براساس کنوانسیون‌های مرتبط که با تصویب در مجلس به صورت قانون داخلی درمی‌آیند) مقاماتی که می‌توانند با نقض این حقوق اقدام کنند، عبارت‌اند از: دادگاه‌ها براساس شکایت و ادعای صاحب حق، مدعی‌العموم (دادستان) و گمرک برای حفظ منافع عمومی و جلوگیری از اغفال مصرف‌کننده. ولی همان‌طور که در بالا ذکر شد در اکثر موارد در خصوص واردات کالا فقط گمرک اقدام می‌کند.

۳-۳ مالکیت فکری و ترانزیت

جمهوری اسلامی ایران کشوری ترانزیتی است و موقعیت ژئوپولیتیکی آن به‌عنوان تنها راه اقتصادی، دسترسی به کشورهای محصور در خشکی^۲ آسیای میانه و نیز به‌عنوان یکی از دالان‌های مهم بین‌المللی (کریدور شمال - جنوب) دارای وضعیت مناسب و ویژه ترانزیتی

1. Public-prosecutor
2. Land Locked

می‌باشد. اکنون سؤال این است که چنانچه در جوف کالای ترانزیتی (عبور خارجی) کالاها می‌تقلبی یافت شود آیا مقامات کشور باید از ترانزیت آن جلوگیری و آن را معدوم کنند؟ در قانون امور گمرکی در این خصوص مقرراتی وجود ندارد ولی بند «۶» ماده (۹) کنوانسیون پاریس مقرر می‌دارد: «مقامات یک کشور، الزامی به ضبط کالای ترانزیتی ندارند». لذا این بند از ماده (۹) تلویحاً اقدام یک کشور در خصوص کالای ترانزیتی ناقض مالکیت معنوی را منتفی می‌داند. شاید دلیل آن الزامات حمل و نقل بین‌المللی باشد. توضیح آنکه فرستنده معمولاً کالا را در داخل کانتینر بارگیری می‌کند و پس از پلمپ گمرک تحویل شرکت حمل و نقل می‌دهد. بنابراین این شرکت‌ها معمولاً از محتوای درون بسته‌ها یا کانتینرها اطلاع کافی ندارند و در اغلب بارنامه‌ها توضیحی بدین شرح می‌دهند: «فرستنده بارگیری و شمارش نمود ...»^۱ از این رو فقط خود را مسئول رسانیدن سالم کانتینر پلمپ‌شده به مقصد می‌دانند و در صورت تحقق این امر مسئولیتی در مورد کالای درون بسته‌ها یا کانتینر سالم تقبل نمی‌کنند. به‌رحال باید در این خصوص در قانون امور گمرکی تصمیم و مقرراتی اتخاذ گردد.

۴ جمع‌بندی و پیشنهادها

ابتدا به معرفی سازمان جهان گمرک و طرح یک سؤال و پاسخ آن می‌پردازیم: در ۱۵ دسامبر ۱۹۵۰، ۶ کشور اروپایی، کنوانسیون تأسیس سازمان بین‌المللی متخصص در امور گمرکی به نام «شورای همکاری گمرکی» را به تصویب رساندند. چون برای اجرایی شدن آن حداقل هفده کشور باید آن را می‌پذیرفت، این حدنصاب در ۴ نوامبر ۱۹۵۲ حاصل و شورای همکاری گمرکی عملاً پا به عرصه وجود گذاشت. در سال ۱۹۹۴، این سازمان یک نام کاری یعنی «سازمان جهانی گمرک» نیز برای خود انتخاب نمود. مقر این سازمان در بروکسل (بلژیک) است و در حال حاضر ۱۷۶ کشور عضو آن می‌باشند. کشور ما در سال ۱۳۳۸ (۱۹۵۹) به این سازمان پیوست. وظیفه سازمان جهانی گمرک تدوین مقررات

1. Shipper's Load and Count, ...

گمرکی ساده و هماهنگ و توصیه و راهنمایی به اعضا در این خصوص است. سازمان مزبور تاکنون هجده کنوانسیون بین‌المللی و صد توصیه‌نامه به تصویب رسانده که کشور ما عضو اکثر آنهاست. این سازمان، از ادغام مقررات واپو و موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری حدود ۲۰ ماده تهیه و به کشورها توصیه کرده که برای مبارزه با نقض مالکیت فکری، این مواد را در قانون امور گمرکی خود بگنجانند. این سازمان همچنین در سایت خود، بخشی به نام IPM^۱ ایجاد کرده که امکان یک ارتباط امن برای تبادل اطلاعات بین دارندگان حقوق مالکیت فکری و گمرکات ایجاد می‌کند.

پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا با وجود پذیرش کنوانسیون واپو و زیرمجموعه‌های آن از سوی ایران، نیازی به اصلاح قانون امور گمرکی و تدوین مقررات بیشتر وجود دارد؟ پاسخ این است که بعضی از کنوانسیون‌ها پس از ترجمه و پذیرش توسط مجلس شورای اسلامی، مستقیماً به صورت قانون درآمده و آماده برای اجرا هستند، ولی برخی دیگر به صورت استانداردها و دستوراتی است که باید توسط کشور عضو به صورت مواد قانونی درآمده و اجرا شود، کنوانسیون‌های مالکیت فکری از نوع دوم می‌باشند.

۴-۱ پیشنهادها

اقدامات گمرک در این باره بدین شرح است:

الف) زمانی که کالا مدعی خاصی ندارد و گمرک خود رأساً و بدون تقاضای صاحب حق احساس می‌کند که برای سودجویی و اغفال مشتری درباره کالایی نقض مالکیت فکری اتفاق افتاده است. در این خصوص بند «۱۲» ماده (۴۰) تکلیف را مشخص کرده است.

ب) زمانی که صاحبان حق، اقدام و به دادگاه یا گمرک شکایت می‌کنند. این مورد در قانون امور گمرکی وجود ندارد. بنابراین پیشنهاد می‌شود به فصل ۴ قانون امور گمرکی (فصل تخلفات) یا فصل تخلفات قانون جدید، موادی با موضوعات زیر اضافه شود:

۱. اقدام گمرک مستلزم ارائه تقاضانامه از سوی صاحب حق مبنی بر درخواست توقیف کالا به دلیل نقض حقوق وی در ارتباط با مالکیت فکری خواهد بود.
۲. گمرک زمان کافی برای اثبات نقض حقوق مالکیت فکری به متقاضی خواهد داد.
۳. به طرفین (صاحب حق و ناقض حق) اطلاع ضبط کالا توسط گمرک داده، و زمانی برای ارائه ادله داده خواهد شد.
۴. از مدعی ضمانت کافی برای اثبات ادعا اخذ خواهد شد تا چنانچه نتواند اثبات نماید، کالا ترخیص و غرامت به مدعی علیه پرداخت شود.
۵. مدعی حق بازدید از کالای مورد را نظر داشته باشد.
۶. چنانچه ادعای صاحب حق برای گمرک اثبات شود و مدعی علیه به دادگاه شکایتی نکند و یا دلیلی در رد ادعا ارائه ننماید، حق انهدام کالا توسط گمرک وجود خواهد داشت.
۷. قوانین بین‌المللی درباره ترانزیت و صادرات کالا مسکوت است، که تکلیف آن باید در قانون روشن شود (یعنی آیا گمرک در مورد کالای ترانزیتی که ناقض حقوق مالکیت فکری است و یا کالای صادراتی که دارای مارک جعلی است باید اقدامی انجام دهد یا خیر؟).

منابع و مأخذ

- قانون امور گمرکی و آیین‌نامه اجرایی آن.
قانون امور گمرکی، گمرک ایران، مصوب ۱۳۵۰.
قانون ثبت علائم و اختراعات، کمیسیون قوانین عدلیه، مجلس شورای ملی، ۱۳۱۰.
قانون حمایت از مؤلفین و مصنفین و هنرمندان، مصوب ۱۳۴۸.
قانون حمل و نقل و عبور کالای خارجی از قلمرو جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۷۴.
www.wcoomd.org.
www.wipo.org.
Wco-news, No. 63, 2010.
www.wcoomdpublications.org.
[www.wcoomd.org/enforcement + and compliance](http://www.wcoomd.org/enforcement+and+compliance)>wco and protection of ipr.
www.wto.org/trips.
world Intellectual Property Organization, www.wipo.int.
Paris Convention for the Protection of Industrial Property, www.wipo.int/treaties/paris.
www.irica.org.

